

K İ T A P T a n ı t ı m ı

Postmodernizme Hayır: Marksist Bir Eleştiri – Alex Callinicos

SİNAN KADİR ÇELİK

Biz aslanın aslan terbiyecisinden daha kuvvetli olduğunu biliyoruz, aslan terbiyecisi de bilir bunu. Sorun bunu aslanın bilmemesidir (Eagleton, 1990: 236).

Oldukça ironiktir: ‘modernizm’in tarih sahnesinden silindiğine, ‘yeni bir döneme’ geçtiğimize ya da tarihin sonuna geldiğimize dair en ufak bir emarenin olmadığı bir çağda çıkıp da olmayan bir şeye “hayır” demek zorunda kalıyoruz. Yani ‘postmodernizme ya da postmodemiteye hayır’ demek, ‘hayaletlere hayır’ demek kadar abestir bir bakıma¹. Fakat ne yazık ki

¹ ‘Postmodernizm’ ve ‘postmodernlik’ arasında bir ayırım yapmak anlamlı olsa da, bu yazıda Eagleton’ın bu iki terimin birbiriyle yakından bağlantılı olmalarından dolayı “daha aşına olduğumuz postmodernizm terimini bu iki şeyi kapsayacak biçimde kullanma” (1999: 10) tavrını benimsediğimi belirtmek isterim. Ayrıca Callinicos da böylesi bir tavrıla kitabı boyunca bu iki terimi eş anlamlı olarak kullanır ve hatta kitabının başında kitap boyunca postmodernlik teriminin her kullanılışında bu sözcüğün gizli bir tırnak işaretiyle çerçevesini söyler (2001: 23). Zira Callinicos’a göre postmodernizm ya da postmodernliğin günümüzde ‘büyük anlatılara inananmayan’ batılı aydınların halet-i ruhiyesinin bir ifadesi olan salt kuramsal bir yapı olarak toplumsal dünyada bir göndergesi yoktur. Diğer

bu kadar malum olan bir şeyi tekrar tekrar ilan etmenin kaçınılmaz olduğu bir tarihsel süreçten geçiyoruz. Zira her ne kadar hayaletler olmasa da ve olmayan bir şeyin gerçekten de olmadığını söylemek bir o kadar anlamsızsa da, eğer hayaletlere dair anlatılan hikâyeler gerçekliğin tasviri, hatta gerçekliğin bizzat kendisi olarak görülüyorsa ve bu hikâyelere inanan müminler güruhu, sanki bir hikmetmiş gibi, sizi gördükleri her yerde bu hikâyeleri size ballandıra ballandıra anlatıyorlarsa, işte o zaman hayaletlerin neden olmadığını sıkıla sıkıla ve sınırlı bir şekilde anlatmak zorunda kalırsınız. Sıkılırsınız, çünkü yapacak başka bir işiniz yokmuş gibi siz iki kere ikinin dört ettiğini ispatlamaya çalışmaktasınızdır. Sinirlenirsiniz, çünkü hayaletlere dair anlatılan hikâyeler, ortaçağı özletecek bir biçimde, gerçekliğin üzerine yoğun bir sis tabakası halinde kaplamıştır ve bütün radyolar, bir koro halinde, 'hava durumu' raporlarında yakın bir gelecekte güçlü bir rüzgarın esmesinin beklenmediğini ilan etmektedirler. Üstelik size bu hikâyelerin masal gibi anlatılmasının ardında, Jorge Louis Borges'in "Korkunç Kurtarıcı Lazarus Morel"² adlı hikâyesine taş çıkartacak bir biçimde, fazlasıyla zekice planlanmış bir soygunun, organize bir suç örgütünün olduğunun farkına vardığınızda ise 'postmoderliğin yanılısamalarına' karşı Terry Eagleton gibi sınırınızı ironilerle yatıştırmaya çalışmakta ya da Alex Callinicos gibi öfkelenmişinizi itiraf etmek de bir noktada kaçınılmaz olacaktır, bu satırlarda da örneklendiği şekliyle...

İşte böylesi bir manzara karşısında, hala akli selim kalabilenlerin 'postmodernizme hayır' derken "şimdi ben ne yapıyorum?" sorusunu

bir deyişle, her ne kadar postmodernizme dair bir söylemler bolluğunun içinde yaşıyorsak da, bu söylemlerin kendilerinin iddia ettikleri gibi gerçekte varolan bir toplumsal göndergesi yoktur. İşte tam da bu nedenle olmayan bir şeye hayır demek zorunda kalıyoruz.

² Burada postmodernlerin pek severek hiç olmadık kuramsal sonuçlar çıkardıkları Borges'in hikâyelerinden farklı hikâye anlatalım isterseniz. Borges'in bu öyküsünde Lazarus Morel, 18. yüzyıl başlarında Mississippi kıyılarındaki büyük pamuk tarlalarında köle olan zencilere kendisiyle anlaşılırsa özgür olacaklarını vaadederek ve bu anlaşma kapsamında uzaktaki bir başka çiftliğe satılmaları gerektiğini söylerdi. Sonra satış fiyatından zencilere belli bir yüzde verileceğini ve yeniden kaçmalarından sonra özgür bir eyalete götürüleceklerini vaat ederdi. Bu anlaşmayı kabul eden zencileri Lazarus Morel ve adamları nehir yoluyla kaçırıp bir başka çiftliğe sattıktan sonra zencilere belirsiz masrafları bahane edip, onlara bir kez daha satılmalarını şart koşarlardı. Sonuçta zencilerin hayatı, sürekli borçlu çıktıkları için özgürlük peşinde o çiftlikten bu çiftliğe satılmakla geçerdi. Ayrıca okuma-yazma bilmeyen Lazarus Morel'in İncil'in St. Paul bölümündeki acıklı ayetleri bardaki sarhoşlara okuyup onlarla beraber ağlarken çömezlerinin bann önündeki atları kaldıkları da zabitlere geçmiştir. İşte postmodernlerin 'özgürlüğe' dair masallarını dinlemek de bu kadar tehlikeli bir şeydir, bir yandan hiç gelmeyecek bir geleceğin tutsağı olurken diğer yandan bu masalları uyuklayarak dinlerken kazanılmış haklarınız da hiç çaktırmadan elinizden alınabilir.

sormaları şaşırıcı bir şey olmasa gerek. Callinicos da olmayan bir şeye hayır demek zorunda bırakıldığının farkına vararak “postmodernizme hayır” demeye şu satırlarla başlıyor: “Postmodernizm üzerine yine mi *bir başka* kitap? Kendilerini mutlaka çok önceleri tüketmiş olması gereken tartışmalara girişmek için dünyanın giderek azalan ormanlarının yok edilmesine katkıda bulunmanın nasıl geçerli bir açıklaması olabilir? Bu itiraz karşısındaki kaygım, elinizdeki kitabın ortaya çıkmasında değersiz bir duygu olan öfkenin de yattığı olgusuyla daha da şiddetlenmektedir” (2000: 13).

Fakat öfke, sinir ya da sıkıntı ile de olsa, bir şekilde şu postmodernizm hayaleti ile yüzleşmenin kaçınılmaz olduğu günümüzde, Callinicos’un postmodernizme karşı yazmak zorunda kaldığı bu kitabını basitçe ‘olmayan bir şeye hayır demek’ olarak da görmemek gerek. Zira Callinicos’un da belirttiği gibi son zamanlarda baskınlığını ve etkinliğini korkunç bir şekilde arttıran sanayi-sonrası, postmodern bir ‘yeni zamanlarda’ ya da adı her ne olursa olsun son iki yüzyılın temel toplumsal dinamiklerinden kökten bir şekilde farklı olan yeni bir çağda yaşadığımızı öne süren tezlerin bir eleştirisini yapmak elzemdir; ve burada ‘olmayan şey’ denilen de böylesi bir ‘yeni çağın’ın tarihin sahnesine çıkmış olmasıdır. Fakat bu noktada gerçekte eski zamanlardan bir kopuşun olmadığını söylemek yeterli değildir; çünkü ‘postmodernizme hayır’ demenin yalınkat değılleme mantığını aşmak istiyorsak, herşeyden önce Callinicos’un sormuş olduğu şu soruya bir yanıt aramalıyız: “Postmodernizm üzerine bu yazılı ve sözlü ifade çokluğunun kaynağı nedir? Neden son on yılda Batılı aydınların bu kadar büyük bir kısmı hem sosyo-ekonomik sistem hem de kültürel pratiklerin yakın geçmişten kökten bir kopuş yaşadığı konusunda ikna oldu?” (19).

İşte Callinicos’un sormuş olduğu bu soruyla postmodern ‘söylemlerin’ çelişkilerini ve açmazlarını göstermenin ötesine geçilip, onu tarihsel bir bağlam içerisine oturtmanın yolu da açılmış olur ki Callinicos’un *Postmodernizme Hayır*’da edindiği temel sorunsallardan biri tam da bu. Yani ana-akımda sözü edildiği biçimiyle ‘postmodernite’ diye bir şey yok, ama neden bu kadar çok lafı var? Diğer bir deyişle dini basitçe bir ‘yanlış inançlar toplamı’ olarak gören Aydınlanma geleneğine karşı Marx’ın “sınıflı toplum tarafından yadsınan gerçek gereksinimlerin çarpıtılmış bir ifadesi” (19) olarak dini eleştirme tavrını benimsemek bizi sonuçta şu soruya götürür: postmodernizm mitini kimler, neden ve nasıl üretiyor ve buna kimler, neden

ve nasıl inanıyor?

Callinicos'un bu soruya verdiği kapsamlı ve gerekçelendirilmiş yanıtını esasen Eagleton'ın sivri ironik diliyle şu şekilde özetlemek mümkün: "sabık Leninistler kartvizitli birer Lacancı oldular ve herkes üretim yerine sapkınlığa ilgi duymaya başladı" (1999:88). Eagleton'ın 'sonradan kartvizitli birer Lacancı olan sabık Leninistleri' Callinicos'un *Postmodernizme Hayır*'daki "68'in hayal kırıklığına uğramış çocuklarıyla, 70'li yılların Marksizmini dile getiren 'yeni filozofların' dümen suyundaki Paris aydınları arasındaki uzlaşa"ya işaret etmektedir bir bakıma (2001: 17). Diğer yandan ise ileri kapitalist ekonomilerde Keynesyencilik'in bırakılarak Reagan-Thatcher dönemindeki 'yoksuldan alıp zengine verme' siyasetinde türemeye başlayan "yeni orta sınıfın en konuşkan üyelerinin siyasal bakımdan hayal kırıklığına uğramasının birleşmesi" (258) post-modern tezlerin üretilip desteklenmesi için oldukça uygun bir tarihsel zemin hazırlar. Fakat bu, Callinicos'un da altını çizdiği gibi, örneğin bir Foucault'nun felsefesinin doğrudan bu siyasal gelişmelerden ortaya çıktığını iddia etmekten çok, belirli görüşlerin çok sayıda insan tarafından kabul edilmesinin bir açıklaması olarak görülmelidir.

Diğer yandan *Postmodernizme Hayır*'da, Eagleton'ın (1999) ironik bir dille postmodern tezlerin ortaya çıkışını 1968 hareketinin hezimetine yormasının ya da benzer bir şekilde Ellen Meiksins Wood'un (2001) bugünün kapitalist durgunluk döneminde postmodernliği 1960'lardan kalma entellektüel bir miras olarak değerlendirmesinin ötesine geçen ciddi bir sınıf analizinin de olduğunu, yani Eagleton ve Wood'un gelip geçerken söylediklerini Callinicos'un çok daha ayrıntılı ve gerekçeli bir şekilde ele aldığını ve bununla da yetinmeyip bir alternatif üretmeye çalıştığını söylemek mümkün.

Örneğin kitabın "Modernizm ve Kapitalizm" başlıklı ikinci bölümünde tarihsel materyalizmin modernleşme sorunsalına nasıl yaklaşması gerektiğine dair bir tartışma yürütülüyor. Bu bölümde Callinicos'un temel iddiası 'modernleşme' teriminin tarihsel materyalizm içerisinde "sanayi kapitalizminin gelişmesini içeren değişiklikleri nitelerek için" kullanılabileceğidir (63). Callinicos'a göre 'modernliği' ise "kapitalist üretim tarzının küresel gelişimi ve hakimiyeti ile biçimlendirilmiş bir tür uygarlık" olarak düşünmeliyiz" (62-63). Callinicos'un bu konudaki Marksist literatürle giriştiği eleştirel diyalog, bir yandan genel olarak modernliğin ve özelde de

modern sanatın doğasının ne olduğunu gösterirken, diğer yandan postmodernizm tezlerinin tüm teorik temellerini çürütüyor. Zira bu şekilde postmodernlerin modernizmin doğasını nasıl yanlış kavramsallaştırarak yeni bir dönemde yaşadığımız yanılısamasına kapıldıkları gün gibi ortaya çıkıyor.

Postmodernizme Hayır'in tarihsel materyalizme katkı olarak görülebilecek diğer bir yönü ise sanayi-sonrası, post-fordist toplum teorilerine vermiş olduğu yanıt. Callinicos kitabının "İyi de, Yeni Olan Ne?" başlıklı 5. bölümünde sanayi sonrası toplum düşüncesinin saçmalığını göstermekle kalmıyor, son zamanlardaki iktisadi ve siyasi değişimlerin nasıl anlaşılacağına dair bir alternatif de öne sürüyor. Callinicos'un bu bölümde, post-fordizm ya da sanayi-sonrası toplum teorilerinin saptamış olduğu değişimlerin bir kopuş olarak algılanmaması gerektiği, bunların daha çok "uzun vadeli eğilimlerin sonuçları oldukları ya da 1980'lerdeki özel ve çok istikrarsız ekonomik yapılanmaya özgü olduklarını" ileri sürüyor (21).

Sonuçta her şeyden önce bu kitabın gücü, yüksek sanat ve postmodern estetik tartışmalarından, post-yapısalcı felsefenin açmazlarına, modernizmin ve modern sanatın doğasından, sanayi sonrası tezlerinin eleştirisini yapma ve bir alternatif önermeye kadar geniş bir alandaki tartışmaları kapsamlı bir şekilde yapabilmesi olarak görünüyor. Bu anlamda *Postmodernizme Hayır*, Francois Lyotard'ın *Postmodern Durum*'da post-modern sanat, yapısalcılık sonrası felsefe ve sanayi-sonrası toplum kuramını bir araya getirmesine karşı tarihsel materyalist cepheden verilmiş en yetkin yanıtlardan birisi. Kaldı ki bu kitabın yalnızca bir karşı yanıt vermekle yetinmeyip, tarihsel materyalist kurama katkı yaptığını da söyleyebiliriz. Dolayısıyla yalnızca postmodernlerin değil, artık postmodernizmi eleştirmekten sıkılmış marksistlerin de bu kitabı okumalarında sonsuz fayda var.

Son olarak şu sözlerle bu kısa tanıtım yazısını bitirmek istiyorum: hayaletler olmadıkları için tehlikesizdirler; tehlikeli olan insanların hayalet hikayelerine iman etmeye başlamasıdır ki postmodern hikaye yazıcılığının en büyük başarısı budur işte. Callinicos'un da gösterdiği gibi böylesi bir manzaranın maddi bir temeli de vardır ama ne diyelim; sonuçta bizi olmayan bir şeye 'hayır' demek zorunda bırakanlar utansın!

Kaynakça

Callinicos, A. (2001) *Postmodernizme Hayır: Marksist Bir Eleştiri*, çev. Ş. Pala, Ankara: Ayraç.

Eagleton, T. (1990) *Edebiyat Kuramları*, çev. E. Tarım, İstanbul: Ayrıntı.

Eagleton, T. (1999), *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Wood, E. M. (2001) "Posmodern Gündem Nedir?". E. M. Wood ve J. B. Foster (der), çev. A. Fethi, *Marksizm ve Postmodern Gündem* içinde, Ankara: Ütopya, 7-26.